

Orta Çağ'da Toprağa ve Emeğe Bağlılığın Şekli: Manor Örgütlenme*

Form of Attachment to Land and Labour in the Middle Ages: Manorial Organisation

Arş. Gör. Şeyma ÖZEL**

Öz

Bu makalede, özellikle feodalizmin klasik çağı olarak tanımlanan dönemde, toprağa ve emeğe bağlılığın resmini çizen manor örgütlenme incelenmektedir. Orta Çağ Avrupası'nda karşımıza çıkan feodalite, merkezi devlet yapısının iyice silikleştiği adem-i merkeziyetçi bir yapı ortaya çıkarmış ve senyörün çatısı altında, toprağa bağlı, kapalı ekonomi prensibini benimsemiş bir yapı oluşturmuştur. İmparatorun evrensel gücünün ve otoritesinin yavaş yavaş parçalanarak senyörlere dağıldığı bu dönemde, senyörler bulundukları topraklarda bir nevi kral gibi yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olmuştur. Senyörler bu gücü bir sözleşme ile kraldan veya başka bir senyörden alırken aynı şekilde ona karşı sadakat ve koruma yükümlülüğü altına girmiştir. Öte yandan senyörler kendi topraklarında bulunan halka karşı koruma sorumluluğu altındayken onlardan dönemin en önemli şeyi olan emeği kendileri için kullanmalarını zorunlu kılmıştır. Manor örgütlenmede yönetenler feodalitenin bir kısmını oluştursa da asıl önemli grubun çalışanlar yani serfler olduğu söylenebilir. Zira toprağı değerli kılan tek başına varlığı değildir. Toprak üzerinde çalışan serf olduğunda değerli hale gelmektedir. Bu çalışma, feodal ilişkilerin dinamiklerini, dönemin sosyo-politik çerçevesini ve feodalizmin manor örgütlenme içerisindeki genel özelliklerini araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feodalite, manor örgütlenme, fief, senyör, serf.

* Makalenin Geliş Tarihi/Received: 31.01.2025, Makalenin Kabul Tarihi/Accepted: 02.03.2025.

İntihal/Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi (e-posta/e-mail: seyma.ozel@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0501-1097).

Abstract

This article examines the manorial organisation that portrays the attachment to land and labor, especially in the period defined as the classical age of feudalism. Feudalism, which emerged in the Middle Ages in Europe, created a decentralized structure where the central state structure faded away and created a structure that adopted the principle of a closed economy under the roof of the lord, which was dependent on the land. In this period, when the universal power and authority of the emperor gradually disintegrated and was distributed to the lords, lords had legislative, executive and judicial powers in the lands they were in, like a king. While lords received this power from the king or another lord with a contract, they also assumed the obligation of loyalty and protection towards him. On the other hand, while lords were responsible for protecting the people in their own lands, they required them to use labor, the most important thing of the period, for themselves. Although the rulers in the manorial organisation constituted a part of feudalism, it can be said that the most important group was the workers, namely the serfs. Because it is not the existence alone that makes the land valuable. When the workers on the land are serfs, it becomes valuable. This study investigates the dynamics of feudal relations, the socio-political framework of the period and the general characteristics of feudalism within the manor organisation.

Keywords: Feudality, manorial organizing, fief, seigneur, serf.

GİRİŞ

4. yüzyılda bütünlüğü bozulan Roma İmparatorluğu'nun parçalanması siyasi iktidarıyla birlikte bin yıl sürecek bir toplum ve iktidar modeli ortaya çıkmıştır. Parçalanmış siyasi iktidar yerine Kilise geçmeye çalışsa da halkın güvenliğini sağlamaya Kilise'nin gücünün yetmemesi nedeniyle, 5. yüzyılda Avrupa'ya korku salan insan akınlarından kaçan halk, küçük büyük şatolara sığınarak kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bu nedenle siyasi iktidar sınırlanmış toprak sahiplerinin yani feodal beylerin eline geçmiştir. Her ne kadar feodal beyler, kral ve kendilerinden unvanca üst beylere feodal sözleşmelerle bağlı olsalar da siyasi iktidar asıl olarak feodal beylere ait olmuştur.

Araştırmanın konusunu Orta Çağ'da *manor* örgütlenme oluşturmaktadır. Konunun genişliğinin makale sınırlarını aşması nedeniyle feodalizmin klasik çağı¹ olarak tanımlanan 9. yüzyılın ortalarından, 13. yüzyılın başına kadar olan dönemin özellikleri çerçevesinde feodal sistemde toprağa ve emeğe bağlılığın bir görünümü olarak *manor* örgütlenme şeklinde sınırlandırılmıştır. Araştırmanın önemi ise feodal dönemin özünü oluşturan *manor* örgütlenmenin ortak özelliklerinin incelenmesiyle literatüre katkı sağlanmasıdır. Çalışmada

¹ Feodalitenin zirveye ulaştığı ve en yaygın olduğu dönemi ifade etmek için kullandığımız feodalizmin klasik çağı ifadesinin zamansal karşılığı 9. yüzyılın ortalarından, 13. yüzyılın başına kadar olan dönemdir. Marc Bloch, *Feodal Toplum* (Mehmet Ali Kılıçbay, 5. bs, Doğu Batı Yayınları 2015) 22. Jacques Le Goff da yaklaşık olarak aynı tarih aralığını Orta Çağ'ın kalbi olarak tanımlamıştır. Jacques Le Goff, *Ortaçağ Uygarlığı* (Hanife Güven ve Uğur Güven, 3. bs, Doğu Batı Yayınları 2019) 19. Bazı yazarlar ise bu döneme Yüksek Orta Çağ demeyi uygun görmüşlerdir. Ralph Henry Carless Davis, *Orta Çağ Avrupa Tarihi* (Rümeysa Şişman, 3. bs, Dergah Yayınları 2022) 217.

sırasıyla *manor* örgütlenmenin genel yapısı, *manor* örgütlenmede yöneten ve çalışan sınıflar, senyör vassal sözleşmesi, vassalın senyöre karşı yükümlülükleri, vassalın toprağı üzerindeki hakları ve sorumlulukları, çalışanların hak ve yükümlülükleri, ekilebilen toprağın işlenmesi konuları ele alınacaktır.

I. MANOR (MALİKANE) ÖRGÜTLENMENİN GENEL YAPISI

Feodalite² merkezi iktidarın yok olduğu, kaosun ve güvensizliğin yerleştiği bir süreçte ortaya çıkmıştır. Bu süreç kendi çözümünü doğurmuş, *manor* örgütlenme sistemini ortaya çıkarmıştır. *Manor* örgütlenmenin temelini *manor* veya malikane olarak adlandırılan özel bir şekilde örgütlenmiş köyler oluşturmaktadır.³ *Manor* örgütlenmenin özü, görece büyük ölçek bir toprak parçasının üzerinde iki ayrı mekân ve zamanda tarım yapılmasına dayanır.⁴ Feodalitede, senyörün, vassala verdiği *fief*,⁵ fiziki biçimine malikane denebilir. Feodal dönemde tipik bir

² Feodalite sözcüğüne rastlanan ilk metin 1020 tarihli Barcelona Kontluğuna ait bir metindir. Goff, (n 1) 63. Ancak feodalite sözcüğünün yerleşmesi 17. yüzyılı bulmuştur. Oğuz Oyan, *Feodalizm ve Osmanlı Tartışmaları* (İmaj Yayınları 1998) 121. Feodalite sözcüğü 17. yüzyılda “askeri hizmet karşılığında temlik edilen toprak parçası” anlamına gelecek şekilde sosyal ve siyasi içerikten yoksun biçimde, dar bir anlamda kullanılmıştır. Siyasi bir örgütlenmeyi ifade edecek şekilde geniş anlamda kullanan ise *Boulainvillier* ve *Montesquieu* olmuştur. Erol Öz, *Feodalizm* (Yön Matbaası 1996) 9; Bloch (n 1) 20. Feodalite kavramında yer alan “*feud*” kelimesi, Latince *feodum* ya da *feudum* sözcüğünden gelmektedir. Bu kelimenin sözlük anlamı “hizmet karşılığında bağışlanmış mülk” demektir. Murat Aydoğdu, ‘Ortaçağ Feodal Mülkiyet Anlayışı ve Osmanlı Hukukundaki Toprak Sisteminin Türk Hukukundaki Tarımsal İşletmelerin Mirasçılara Özgülenmesindeki Etkisi’ (2015) 17 Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, 3. Feodal sözcüğü *feodalis* sözcüğünden türemiştir. Bu nedenle feodal, *fief*ler ile ilgili bir kavramdır ve genellikle lordlardan vassallara verilmiştir. Bu kapsamda bakıldığında “feodalizm” lordlarla, vassalarla ve *fief*lerle ilgilidir. Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (8. bs, İmge Kitabevi 2017) 170. Bu bilgiler ışığında feodalitenin bir tanımını yapmak yerinde olurdu. Feodalitenin tek bir tanımla açıklanması pek mümkün gözükmemektedir. Perry Anderson “...içinde ne emek ne de emek ürünlerinin emtia olduğu, toprak ve doğal ekonominin egemen bulunduğu bir üretim biçimidir.” şeklinde tanımlanmıştır. Perry Anderson, *Antikiteden Feodalizme Geçişler* (Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2017), 167. Henri Pirenne ise “Feodal sistem yalnızca, her birinin toprağın bir bölümüne sahip olduğu, bağımsızlaşmış ve kendilerine devredilen otoriteyi miras haklarının bir parçası olarak gören kendi unsurlarının elinde kamusal otoritenin dağılımını temsil eder.” şeklinde tanımlamıştır. Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2009) 16. Jacques Le Goff ise “*Feodalite her şeyden önce, toplumun egemen kesimlerinin üyelerini belirli bir hiyerarşi içinde birbirine bağlayan kişisel bağlar bütünüdür.*” şeklinde tanımlamıştır. Goff (n 1) 99. Aktarılan tanımlardan da görüleceği üzere feodalitenin tek bir tanımı yoktur. Bunun nedeni feodalitenin çok boyutlu, zamansal ve bölgesel farklılıklar gösteren karmaşık bir sistem olmasıdır. Fakat bu tanımlardan yola çıkarak, toprağı ve insan emeğine dayanan, iktidarın lordlara geçtiği ve bu lordların kendi aralarında kişisel bağlarla bağlandığı bir sistem olduğu söylenebilir. Bu sistem içerisinde iktisadi yanlar barındırır da iktisat tarihinin zorunlu aşamalarından biri olmadığı hatırlatılmalıdır. Feodalite iktisadi yanlarından çok kültürel ve toplumsal özellikleri ile öne çıkan bir yaşam biçimi olarak görülmelidir. Georges Duby, *Şövalye, Kadın ve Rahip Feodal Fransa’da Evlilik* (Mehmet Ali Kılıçbay, 1 bs, Ayrıntı 1991) 8. İfade etmek gerekir ki 20. yüzyılın üçüncü çeyreği itibarıyla çeşitli disiplinlerde feodalizm kavramı ciddi eleştirilere uğramıştır. Eleştirel görüşe sahip bilim insanları feodalizm teriminin tek başına Orta Çağ siyasi ilişkilerini açıklamada yetersiz olduğu gerekçesiyle feodalizm yerine siyasi ilişkileri açıklama bakımından daha geçerli buldukları lordluk kavramını kullanarak lordluk tarihi olarak açıklamaktadır. Bakınız: T Tolga Gümüş, ‘Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar’ (2010) 29 Tarih Araştırmaları Dergisi 39.

³ Ağaoğulları ve Köker (n 2) 182.

⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı* (3. bs, Efil Yayınevi 2010) 161.

⁵ *Fief* bazı mükellefiyetler karşılığında, boyutları çeşitlilik gösteren bir toprak parçasının kral veya bir feodal beyden vassalla verilmesidir. FL Ganshof, *Feudalism* (Philip Grierson, Toronto Press 1966) 113. *Fief* senyör

malikane göstermek neredeyse imkansızdır. Zira Baltık'tan Akdeniz'e kadar uzanan malikaneler farklı niteliklere sahiptir. Malikaneler hakkında bilinen bilgilerin büyük bir kısmı ise Güney Fransa ve İngiltere malikanelerindendir.⁶

Batı ve Orta Avrupa'nın çiftlik arazilerinin büyük bir kısmı malikanelerden oluşmaktadır. Bir malikane bir köyle, çevresindeki köy halkının işlediği birkaç yüz dönüm ekilebilir toprak ve genellikle orman, çayır⁷ veya ekilemeyen araziler ile çevrilidir.⁸ Malikanede ekilebilen topraklar ikiye ayrılır. Ekilebilen arazinin yaklaşık olarak üçte biri⁹ malikane beyine aittir. Malikaneler doğrudan toprak sahibine ait olan ve kiracılar tarafından angarya metoduyla işlenen *demesne*, *domain* veya *reserve* denilen bölüm ile kiracılara mükellefiyet karşılığı verilen *tenure*lerden meydana gelir.¹⁰ Malikanenin ortasında toprak sahibinin evi/şatosu bulunur¹¹ ve etrafında kilise, değirmen, demirhane,¹² ahırlar, ambar, fırın bazen dokuma atölyesi ve kiracılar için kulübe gibi yerler bulunur.¹³ Malikanenin başında *manor* lordu denen bir senyör vardır. Malikane beyi, ailesi, hizmetçileri, toprağın yönetiminde çalışan memurları malikanedeki evde/şatoda oturur. Malikane beyinin birden fazla malikanesi olabileceği için malikanede yaşamak zorunda değildir, sadece ziyarete de gelebilir.¹⁴

Manor örgütlenme her bölge ve çağda farklılık göstermekle beraber bazı ortak özellikleri saymak mümkündür. Bu özelliklerden ilki feodal üretim tarzıdır. Feodalite için öncelikle bir üretim tarzı demek yanlış olmayacaktır.¹⁵ Zira feodalite ticaretin, piyasa ilişkilerinin ve para ekonomisinin¹⁶ çıktığı ve bunun sonucu olarak kent¹⁷ yaşamının

tarafından vassala bir törenle sunulur. Törende sancak, asa, sopa, yüzük, bıçak, saman çöpü gibi bir nesne verilerek simgesel bir eylem gerçekleştirilir. Yazılı bir kağıtla *fief* verilmesi çok az rastlanan bir durumdur zira feodal dönem yazılı kültürün gerilediği bir dönemdir. Goff (n 1) 100. Bu törenin, Erken Ortaçağ'da, evlat edinmeyi simgeleyen bir törenden türemiş olduğu tahmin edilmektedir. Georges Duby, 'Giriş' içinde Georges Duby ve Philippe Aries (haz), *Özel Hayatın Tarihi 2- Feodal Avrupa'dan Rönesans'a* (Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları 2006) 33.

⁶ Sevgi Gül Akyılmaz ve Halil Cin, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni* (Selçuk Üniversitesi Basımevi 1995) 61-62.

⁷ Çayırklar da tarlalar gibi şeritler şeklinde bölünür, paylaşılır ve her yıl bu paylaşım yenilenir. Öz (n 2) 17; P. Boissonnade, *Life and Work in Medieval Europe* (Routledge, 2013)180.

⁸ Boissonnade (n 7) 120; Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (19. bs, İletişim Yayınları 2019) 12.

⁹ Bu oranın bire bir olduğunu söyleyenler de vardır. Akyılmaz ve Cin (n 6) 63.

¹⁰ Selim Somçağ, *Avrupa Feodalizminin Evrimi* (Bağlam Yayıncılık 1994) 48-49; Bloch (n 1) 384. Kiracıların kira ödemeleri para, aynı veya emek hizmetleri şeklinde olabilir. R. H. Hilton, *A Medieval Society* (Routledge 1966) 124.

¹¹ Kılıçbay (n 4) 182.

¹² Oyan (n 2) 97.

¹³ Akyılmaz ve Cin (n 6) 25.

¹⁴ Huberman (n 8) 13.

¹⁵ Öz (n 2) 10.

¹⁶ Paranın nakit kullanımı ortadan kalksa dahi değer ölçüm aracı olarak kullanımı devam etmiştir. Bloch (n 1) 128.

¹⁷ Kent tamamen yok olmuş değildir. Kırsal üretimin etkisiyle oluşmuş küçük pazar kentleri mevcuttur. 12. ve 13. yüzyılda kurulan kentlerin çoğunluğu lordların desteğiyle, angaryalar sonucu üretilen ürünün paraya çevrilmesi amacıyla kurulmuştur. Fakat kentlerin feodal üretim tarzının bir parçası olarak anlaşılması yanlış

neredeyse bittiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle feodalite, *manorial* örgütlenme şeklinde ifade edilen bir ekonomik temele sahiptir. Feodal ekonominin oluşturduğu düzen çoğunlukla “kapalı tarım ekonomisi” olarak tanımlanır.¹⁸ Kapalı tarım ekonomisinde üretim, ihtiyacın karşılanmasına yöneliktir.¹⁹ Diğer bir değişle, piyasaya dönük olmayan bir üretim anlayışı mevcuttur.²⁰ Bu üretim sisteminde ticaret sınırlıdır ve malikanenin kendi içerisinde kendine yetecek kadar ürün ürettiği bir ekonomiye dayanır.²¹ Bu üretim sonucunda ortaya çıkan ürünler malikane için hayatidir. Toprakta sağlanan gelir imparatorlardan serfe kadar, doğrudan ya da dolaylı olarak, nüfusun tamamı için önemli bir kaynak durumundadır.²²

Manor örgütlenmede ortaklık gösteren bir diğer özellik sınıflı bir toplumsal düzenin varlığıdır. Toplum, üçlü bir ayrışma içindedir. Bu sınıflar soylu sınıfı, ruhban sınıfı ve köylü sınıfıdır.²³ Bu dönemde hukuksal bir soylu sınıfı mevcut olmasa da soylu sınıfı kavramı mevcuttur.²⁴ Soyluluk çoğunlukla iktidarı ellerinde tutanlar için kullanılır.²⁵ Bu dönemde soylu sınıftan beklenen bedeni ve ruhuyla savaşçılık görevine yönelmesidir.²⁶ Aynı toplumsal sınıfın içindeki soylular, belli bir düzene göre sıralanır. Bu sıralama, en alt düzeyde şövalye ile başlar ve sırasıyla baron, vikont, marki, duk ve en son kral şeklindedir. Bu yapı hiyerarşi benzeri bir yapıyı oluşturur. Bu hiyerarşi içinden herhangi bir feodal beye tabi olan köylüler ve serfler başka bir dünyanın insanı kabul edilir ve ikinci bir sınıf olan köylü sınıfı oluşturur.²⁷ Üçüncü ve son sınıf ise ruhban sınıfıdır. Ruhban sınıfı sadece din işleriyle ilgilenen ve hayatları boyunca manastırda dua edenler din adamları ve dünyevi işlerle ilgilenen rahiplerden oluşur. Ruhban sınıfı da kendi içinde soylu sınıftaki gibi bir hiyerarşiye sahiptir.²⁸ Ruhban sınıfı, manastırlar ve kiliseler aracılığıyla büyük bir toprak üstünlüğü kazanmış ve senyör olarak soylular dünyasında yerini almıştır.²⁹

olacaktır. İngiltere örneklerinde kentle feodal üretim tarzının uyum sağlayabildiği görülmüştür. Öz (n 2) 46-47.

¹⁸ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (17. bs, Beta Yayınları 2017) 68.

¹⁹ Cahit Aydemir ve Sema Yılmaz Genç, ‘Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm’ (2011) 10 Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 226, 227.

²⁰ XI. yüzyıldan sonra bu durum değişmiş, üretim piyasaya mal aktarabilecek noktaya gelmiş ve piyasalarda mallara talep artış göstermiştir. Bu durum toplumsal ilişkilerde uzun vadede değişime neden olmuştur. Bloch (n 1) 132-135.

²¹ Ömer Lütfi Barkan, *İktisat Tarihi* (Ders Notları) (Selamet Matbaası 1962) 44-45; Boissonnade (n 7) 181.

²² Pirenne (n 2) 15.

²³ Boissonnade (n 7) 119; Bloch (n 1) 420.

²⁴ 13. yüzyıla beraber soylu hukuku ülkeden ülkeye büyük değişiklikler gösterse de kendini göstermiştir. Bloch (n 1) 519.

²⁵ Bloch (n 1) 455, 459. Bunun yanında nadir olsa da özgürlüklerini ellerinde tutabilen köylüler için de soyluluk kullanılabilmiştir. Cinsiyet farklarının izin verdiği ölçüde hem kadın hem erkek soylular için geçerli olmuştur. Bloch (n 1) 457.

²⁶ Bloch (n 1) 461.

²⁷ Yaşar Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği* (4. bs, Adalet Yayınevi 2019) 90-91.

²⁸ Goff (n 1) 294-295.

²⁹ Bloch (n 1) 551.

Manor örgütlenmenin önemli özelliklerinden biri de üretim ve malikane içindeki tüm ilişkilerin senyör tarafından denetlenmesidir. Serfler hem toprağa hem de senyöre bağımlıdır. Bununla beraber lord, lordun hane halkı (serfler, şövalyeler, memurlar ve orada yaşanan özgür köylüler de dahil *manorun* tüm üyeleri) birbirlerine bağımlıdır. Bu bağımlılık hukuki güvencesizliğin daha fazla olduğu feodalitenin erken dönemlerinde, güvencesizliği bir miktar azaltmıştır. Lord bu haneyi yönetir ve bu hanede yaşar. Lordun hanede yaşamadığı, yönetimi temsilci vasıtasıyla sağladığı durumda da yine *manorun* ekonomik kazancına bağımlıdır. Zira kendi lorduna olan askeri ve ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmek için bu ekonomiye ihtiyacı vardır.³⁰

Manor örgütlenmenin diğer bir özelliği *manorun* lordu ile başka bir veya daha fazla lord arasında kişisel bağlarla bağlı bir ilişki kurulabilmesidir. Bu bağlar senyörün vassal ile aralarında belirli bir hizmet ve bağımlılık yemini karşısında verdiği toprak ayrıcalığına dayanır.³¹ Bir lordun birden fazla vassalla bu ilişkiyi kurma olanağı da vardır. Her ilişki kendi içinde farklılık gösterdiği için *fiefin* büyüklüğü, verilen imtiyazın koşulları ve *fief* üzerindeki yönetim haklarının detayları ilişkiden ilişkiye değişiklik gösterebilir.³²

II. MANOR ÖRGÜTLENMEDE SINIFLAR

Önceki bölümde bahsettiğimiz üzere toplum: soylu sınıf, ruhban sınıf ve köylü sınıfı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Literatürde bu ayrımı sıklıkla “dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar”³³ şeklinde görmek mümkündür. Dua edenler din adamları, savaşanlar yönetici yani soylu sınıfı oluşturmaktadır. Çalışanlar ise serfler ve az sayıdaki köylülerdir.³⁴ Toplum bu şekilde üç ana sınıfa ayrılabilir bile din adamlarının neredeyse tamamı toprak sahibi olduğu için onlar da yönetenler sınıfında kabul edilebilir. Zira feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen temel özellik, kişilerin toprakla olan ilişkisidir.³⁵

A. Yönetenler

Orta Çağ ile ilgili çarpıcı olan durumların belki de ilki, imparatorun evrensel gücünün ve iktidarının toplumdaki en küçük hükümet birimlerine ulaşana kadar yavaş yavaş parçalanmasıdır. Bu dönemde her şeyi tek elde toplayabilecek kadar güçlü bir hükümet ortaya çıkmamıştır. Tüm örgütlenme en tepeden en alta karşılıklı yükümlülükler ve hizmetler sistemi olarak işlemiştir.³⁶ Bu nedenle kralın da bir feodal bey olduğu söylenebilir. Zira diğer feodal beylere karşı bir üstünlüğü yoktur. Kral, sadece kendisi bir feodal toprak lordu olarak kendisinin

³⁰ Herald J. Berman, *Hukuk ve Devrim Batı Hukuk Geleneğinin Oluşumu* (Kıvılcım Turanlı, Pinhan 2020) 449.

³¹ Goff (n 1) 99.

³² Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım* (Şule Kut, 6. bs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012) 43.

³³ Bu ayrıma “rahipler, savaşçılar ve köylüler” şeklinde rastlamak da mümkündür. Goff (n 1) 287.

³⁴ Huberman (n 8) 11-12.

³⁵ Göze (n 18) 68.

³⁶ Huberman (n 8) 18-20.

vassalı olan kişilerden bağıllık ve belli başlı hizmetler isteyebilir.³⁷ Kral sadece *primus inter pares*tir, diğer bir deyişle eşitler arasında birincidir.³⁸ Bu nedenle iktidar krala ait değil, senyörler arasında paylaşılmış durumdadır. Fakat kralın kilise tarafından Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kutsanmış olması onu her zaman feodal lordlardan önde tutmaktadır.³⁹

Feodalitede senyör ile vassal arasında karşılıklı hak ve görevler ilişkisine dayalı bir sistem söz konusudur.⁴⁰ Kralın elinde olan yasama, yürütme, yargı⁴¹ ve vergi toplama gibi haklar ve yetkiler feodal dönemde *fiefle* beraber senyörlere devredilmiştir. Fakat kral,⁴² en yüksek senyör sıfatıyla feodal zincirde en üstte bulunmaktadır. Feodal beyler, kralın adamları, sadık hizmetkarlarıdır.⁴³ Fakat daha üstte bulunan bir senyörün aynı zincir içinde daha aşağıdaki bir vassala müdahale etme hakkı yoktur. Buna “adamımın adamı adamım değildir” ilkesi denmektedir. Aynı zamanda senyörün feodal örf ve adete göre vassal toprağında yaşayan halkın hayatına müdahale etme hakkı yoktur.⁴⁴

1. Senyör-Vassal Sözleşmesi

Senyör - vassal ilişkisi⁴⁵ toplumun diğer kesiminden ayrılan bir ilişkidir. Bu ilişki ve *fief* dönemin hukuk sistemlerinden biri olan feodal hukuku oluşturur.⁴⁶ Vassalın yönetim

³⁷ James Harvey Robinson, James Henry Breasted ve Emma Peters Smith, *İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Uygarlığın Öyküsü*, (İbrahim Şener, Doruk Yayınları, 2020) 485.

³⁸ Akyılmaz ve Cin (n 6) 31.

³⁹ Robinson, Breasted ve Smith (n 37) 485.

⁴⁰ Pınar Ülgen, 'Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Sisteme Genel Bir Bakış' (2010) Mukaddime 1, 1, 7.

⁴¹ 10. yüzyılda malikanelerin kendi mahkemeleri vardı. Bu mahkemeler günümüzdeki mahkemelerden farklı olarak yasama ve yürütme yetkilerine sahip kurumlardı. Bu mahkemeler özgür erkeklerden ve malikanenin serflerinden oluşur, kölelere yer verilmezdi. Malikanenin mahkemesi medeni ve ceza davalarını çözerdi. Berman (n 30) 427, 457.

⁴² Kralın çalışanlar ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Eğer arada bir bağlantı olursa senyörler aracılığıyla olur. Kralların halk ile ilişki kurması ve feodal beylerin yetkilerinin kısıtlanması feodalitenin geç dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Akyılmaz ve Cin (n 6) 41.

⁴³ Henri Pirenne, *Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi* (Sinan Akbaytürk, Selenge Yayınları, 2022) 105.

⁴⁴ A Bell, *A History of Feudalism* (1863) 14; Akyılmaz ve Cin (n 6) 44.

⁴⁵ Feodalitede bazı hizmetlerin yapılması ve sadakat karşılığında *fief* verilene vassal, *fiefi* verene senyör veya süzeren denir. Senyör- vassal ilişkisi bir feodal sözleşme ile kurulmaktadır. Vassalar *fief*lerinden parçaları başkasına *fief* vererek kendisi de bu ilişki kapsamında senyör olabilir. Selçuk Özçelik, 'Avrupa Feodalitesinin Siyasi ve İktisadi Mahiyeti' (1950) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 320, 356.

⁴⁶ Berman (n 30) 445-446. Feodal hukuk 8. yüzyıldan itibaren Frank Krallığı'nda gelişip yayılmaya başlamıştır. Roma Hukuku veya Cermen Hukuku ile doğrudan bağı olmayan, Orta Çağ'da bağımsız bir şekilde ortaya çıkan özgün bir hukuk sistemidir. Feodal hukuk sistemi özellikle toprak mülkiyeti alanında uzun yıllar boyunca varlığını sürdüren karmaşık bir kurallar bütünüdür. Gelişimi büyük ölçüde geleneklere, hükümdarların belirli konularda yenilik yapma isteğine ve hükümdarların ayrıntılı bir düzenleme getirme çabasına dayanır. Feodal hukukun ilk yazılı kaynağının ortaya çıkması (*The Leges Feodorum*) 12. yüzyılı bulmuştur. R. C. Van Caenegem, *An Historical Introduction to Private Law* (Cambridge University Press, 1996) 20. Feodal hukuk seküler bir hukuktur. 1000'den 1200'e kadar ki dönemde, 1000'den önceki feodal düzene göre göze çarpan bir değişim söz konusudur. Bu dönemde feodal düzenlemeler önceki düzenlemeler ile kıyaslandığında daha nesnel, kesin ve genel hale gelmiştir. Örneğin bu dönemde *fief*in miras bırakılabilirliği Avrupa'da az çok nesnelleşmiş ve yeknesaklaşmıştır. Berman (n 30) 430-431.

yetkilerini elde etmesi için üzerindeki bir senyörle ilişki kurması gerekmektedir. Toprağın senyörden vassala geçmesi için feodal sözleşme yapılması şarttır. Bu sözleşme *hommage* ve *investiture* olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak vassal, başı açık bir şekilde senyörün önünde diz çöker, ellerini birleştirerek senyörün ellerinin içine koyar,⁴⁷ ardından ayağa kalkar ve senyöre karşı dürüst olacağına ve ona sadakatle bağlı olacağını ifade ederek dini merasimle⁴⁸ yemin eder.⁴⁹ Ardından senyör ve ona tabi olan vassal anlaşma ve dostluk belirtisi olarak ağızdan öpüşürler. Bu törene *hommage* denir. *Hommage*, adamı olmak- biat anlamına gelir. Bu törenden sonra ortaya çıkan ilişkide üst seviyedeki lordu belirtmek için senyör⁵⁰ terimi genel olarak kullanılabilir.⁵¹

Hommage karşılık olarak senyör de vassala *investiture* ile “bir sancak, bir asa, bir parça toprak, bir berat ve *fiefini*” verir.⁵² Feodalitenin en önemli gelir ve zenginlik kaynağı toprak olduğu için feodal sözleşme toprağa dayalı olarak yapılır. Feodal sözleşme ile vassal *fief* ve senyörün koruması karşılığında, ona sadık ve dürüst olacağını ve bazı mükellefiyetlerini yerine getireceğini vaat eder.⁵³ Taraflardan birinin ölmesi halinde feodal bağın yenilenmesi gerekir. Eğer ölen vassal ise mirasçısı yeniden *hommage* sözleşmesini yenilemek durumundadır. Kural olarak bu anlaşma yaşam boyu geçerlilik ilkesine dayandırılmıştır.⁵⁴ Fakat uygulama noktasında bir süre sonra babadan oğula geçen bir hal aldığı söylenebilir.⁵⁵ Vassal bu ilişkinin sonucunda kendine verilmiş toprak üzerinde üretimi yönetmek, toprağına ve kendisine bağlı olarak yaşayan insanları denetlemek gibi birçok yetkiyi kullanabilir hale gelir.

2. Vassalın Senyöre Karşı Yükümlülükleri

Vassalın, senyörüne karşı *auxillium* ve *concilium* olmak üzere iki başlıkta toplanacak mükellefiyetleri vardır.⁵⁶

Auxillium içerisine askeri yardımları ve mali yardımları almaktadır. Vassal *fief* karşılığında belli bir miktarda şövalye⁵⁷ yetiştirmek ve senyörü için savaşa yollamak veya kale

⁴⁷ Berman (n 30) 426.

⁴⁸ Merasimin tanrı huzurunda yemin etme boyutu ancak Karolenj döneminde ortaya çıkmıştır. Bu döneme kadar merasimin herhangi bir dini boyutu yoktur. Bloch (n 1) 246.

⁴⁹ Ganshof (n 5) 73.

⁵⁰ Senyör yerine *süzeren* tabiri de kullanılmaktadır. Bloch (n 1) 245.

⁵¹ Bloch (n 1) 244-245.

⁵² Susan Reynolds bir lorda hürmet ile sayılı nesnelerin transferi arasında temel bir bağlantı olmama olasılığının da tartışılması gerektiğini ifade eder. Ona göre bu ritüel farklı amaçlarla da kullanılmış olabilir. Örneğin hükümdar ve tebaa arasındaki ilişkiyi simgeleyebildiğini ifade eder. Susan Reynolds, *The Middle Ages without Feodalism* (Rotledge, 2016) in ‘Afterthoughts on fiefs and Vassals’ <https://doi.org/10.4324/9781351219068> 54.

⁵³ Akyılmaz ve Cin (n 6) 45-47.

⁵⁴ Vassalın yemini ölümün dışında ihanet yoluyla da bozulabilir. Giuseppe Albertoni ‘Feodalizm’ içinde Umberto Eco (ed), *Ortaçağ Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar* (Leyla Tonguç Basmacı, 6. bs, Alfa 2019) 215.

⁵⁵ Eco (n 54) 216.

⁵⁶ Özçelik (n 45) 320, 332; Goff (n 1) 99.

⁵⁷ Şövalyelik tam bir kişisel statü değildir. Yerel idarelerde üstlendikleri görevlerden ötürü önemli bir sınıf olmuştur. Avrupa’nın pek çok bölgesinde şövalyeler askerliği tekellerine almıştır. Şövalyelere *fief* verilebildiği için aynı zamanda lord olabilirler. Şövalyeliğin askeri önemi arttıkça giderek daha fazla toprağın iktidarını ele

muhafızı yapmak zorundadır.⁵⁸ *Auxillium* içerisinde yer alan diğer bir yükümlülük olan mali destek ise dört başlıkta toplanabilir: senyörün büyük oğlu şövalye olurken, senyörün en büyük kızı evlenirken, senyörün deniz aşırı seyahate çıkması durumunda ve senyör esir düştüğünde fideye gerektiği zaman. Bu durumlarda senyörler vassaldan yardım istemesi halinde, senyörlerine *aid* denen mali yardımda bulunmak zorundadır.⁵⁹ Uygulamada senyörler paraya ihtiyaç duydukları zamanda vassaldan mali destek istemişlerdir.⁶⁰

Öte yandan vassalın senyöre karşı bir diğer sorumluluğu *concilium* yani danışma görevidir. Vassal bu görevi kapsamında lordluk divanına katılmak ve önemli hususlarda senyöre yardımcı olmak durumundadır. Senyör de bunların karşılığında vassalı korumak ve hayatını sürdürmesine yardımcı olmak durumundadır.⁶¹ Sonuç olarak vassal senyörün yönetimine, adaletine ve ordusuna katılmak zorundadır. Karşılık olarak senyör de vassalını korumakla yükümlüdür.

Eğer vassal senyörüne ihanet ederse, senyör vassala ceza verebilir. Cezalar içinde en önemlisi *fiefin* geri alınmasıdır. Bu cezayla karşı karşıya kalan vassal senyöre karşı vermiş olduğu sözü geri alarak başkaldırabilir.⁶²

3. Vassalın Toprağı Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları

Öncelikle vassal dediğimiz kişi bir feodal beydir. Feodal beyin, malikane topraklarında güçlü bir merkezi otorite olmayışının doğal sonucu olarak *fiefinde* yaşayanlar üzerinde siyasi bir hakimiyeti söz konusudur.⁶³ Bloch'un da ifade ettiği gibi feodal beyin diğer bir ifadeyle lordun “en üstte bulunan gerçek hakkı, serfin evi, emeği ve tarlası üzerine yayılmıştır” demek durumu özetler niteliktedir.⁶⁴

Lord, malikane sınırları içerisinde her türlü kararı alabilir ve bunları ferman şeklinde yayımlayabilir.⁶⁵ Lordun emirleri kanun kuvvetindedir ve istediği zaman bu kanundan vazgeçebilir.⁶⁶ Öte yandan yasama, yürütme gibi yargılama ve infaz etme de yine lorda aittir. Fakat “her lordun yargılama hakkı vardır”, demek doğru olmayacaktır. Alt basamaklarda yer alan lordlara bazen sınırlı yargı yetkisi verildiği, bazen yargılama yetkisinin hiç verilmediği görülebilir.⁶⁷

geçirdikleri söylenebilir. Berman (n 30) 429-430. Askeri hizmet yerine vergi almanın yaygınlaşması bu sınıfın savaşçı niteliğini zamanla yitirmesine neden olmuştur. Öz (n 1) 31.

⁵⁸ Akyılmaz ve Cin (n 6) 46.

⁵⁹ Bell (n 44) 17; Bloch (n 1) 384.

⁶⁰ Akyılmaz ve Cin (n 6) 46.

⁶¹ Akyılmaz ve Cin (n 6) 35, 37, 40, 46; Goff (n 1) 99.

⁶² Goff (n 1) 99-100.

⁶³ Akyılmaz ve Cin (n 6) 31.

⁶⁴ Bloch (n 1) 384.

⁶⁵ Gül Akyılmaz, *Siyasi Tarih* (Seçkin Yayıncılık 2015) 22.

⁶⁶ Kılıçbay (n 4) 182.

⁶⁷ Fakat yargı yetkisi bir süre sonra malikane mahkemelerinden alınıp krallık mahkemelerine geçmiştir ve bu durum serflerin lehine olmuştur. Akyılmaz ve Cin (n 6) 33.

Lordun malikanesi içerisinde tamamen serbet hareket ettiğini söylemek doğru değildir. Zira lord malikane içerisinde köylü ile ilişkilerinde ve tarımsal üretimde malikane geleneğini göz önünde bulundurur. Malikane geleneği 11. yüzyılla beraber malikane hukukuna⁶⁸ dönüşmüş ve sonraki yıllarda malikane hukuku gelişmeye devam etmiştir. Malikane hukuku, lord-köylü ilişkilerinin ve tarımsal üretimin hukuki sistemini oluşturur.⁶⁹

Yine lordun malikanesi üzerinde mali hakları vardır. Bunlardan ilki malikane içerisinde yapılan yargılama sonucunda sorumluya verilen para cezasını almaktır. Para cezasının miktarı malikanenin örfüne göre değişiklik gösterebileceği gibi mahkeme (genellikle lord) tarafından keyfi olarak da belirlenebilir.⁷⁰ Ayrıca feodal bey tüm vergilerini kendi toplama hakkına sahiptir. Öte yandan feodal beyin para basma hakkı, mirasçısı olmadan ölenlerin mallarını alma hakkı ve yabancıların mallarına el koyma hakkı mevcuttur. Yine serfler üzerinde ayni veya nakdi ödentiler şeklinde angarya uygulama hakkına sahiptir.⁷¹

Feodal beyin, serfi toprağa bağlamayı sağlayan hakları ise serfi malikaneden kaçması halinde onu nerede olursa olsun geri getirme hakkı,⁷² serflerin sadece *manor* içinden evlenmesi ve bunun için yüklü bir bedel ödenmesi kuralı (*Formariage*), ilk gece hakkı (*Ius primae noctis*)⁷³ ve ölen serflerin miraslarının senyöre kalması kuralı (*Mainmorte*) şeklinde sıralanabilir.⁷⁴

Feodal beylerin toprakları üzerinde haklarının yanında sorumlulukları da vardır. Lordun önemli sorumluluklarından bir tanesi asker beslemektir. Zira feodalitenin temelindeki itici güçlerden birisi asker besleme mükellefiyetidir. Feodal bey almış olduğu *fiefe* göre atlı veya silahlı asker beslemek zorundadır. Feodal bey özellikle askeri mükellefiyetini yerine getirebilmek adına *fief*lerini parçalara ayırıp vassallarına dağıtabilir. Vassal durumundaki lord kendi vassalları için senyör durumuna gelmiş olur.⁷⁵ İhtiyaç halinde de vassaldan askeri olarak

⁶⁸ Malikane hukuku 11. ve 12. yüzyılda malikane geleneğinin dönüşmesiyle oluşmuştur. Tıpkı feodal hukukta olduğu gibi malikane hukukunun normlarının da nesnelliği ve evrenselliği artmıştır. Feodal bey ile köylü arasında feodal hukuktaki gibi biat ve bağlılık olmasa da köylüler ile lord arasındaki ilişkilerin hukuki karşılıklılığı gelişmiştir. Malikane hukuku serflerinde içinde bulunduğu *manorun* üyelerinden oluşan bir meclis tarafından yönetilmiştir. Bu durum ihtilafların çözümünü sağlarken tek yönlü olmasının önünde bir engeldir. Berman (n 30) 450.

⁶⁹ Berman (n 30) 447.

⁷⁰ Özçelik (n 45) 347.

⁷¹ Bloch (n 1) 384.

⁷² *Droit de Poursuite* (Takip Hakkı) olarak da bilinir. Fakat uygulamada bu pek görülmemiştir. Malikaneden kaçan serf muhakkak kendini kabul ettirecek bir senyör bulmuştur. Bloch (n 1) 419. Serf kaçtıktan sonra 1 yıl 1 gün herhangi bir şehirde yaşarsa takip hakkı düşer ve serf artık özgür köylü olur.

⁷³ Bu hakkın asıl amacı senyörün gelecek kuşaklar üzerinde egemenliğini korumaktır. Uygulamada karşılığı olmamıştır fakat doğan her çocuğun senyörün çocuğu olduğuna dair sembolik bir göstergedir. Akyılmaz ve Cin (n 6) 58.

⁷⁴ Kılıçbay (n 4) 183.

⁷⁵ Robinson, Breasted ve Smith (n 37) 481. Bir lord toprağını çok sayıda vassala pay edebildiği gibi bir vassalın birden fazla lordtan *fief* alması da mümkündür. Bu durumda vassal birden fazla senyöre bağlılık yemini ettiği için senyörlerin birbirleriyle savaşması durumunda vassalın durumu zor bir hal almaktadır. Robinson, Breasted ve Smith (n 37) 484.

yararlanır.⁷⁶ Bu nedenle genellikle senyörlerin toprakları çok büyük değildir.⁷⁷ Diğer bir ifade ile bir sözleşmenin vassalı olan feodal bey başka bir sözleşmenin senyörü konumunda olabilir ve çoğunlukla olur. Feodal dönemde en büyük topraklar bile bir süre sonra çok sayıda vassala dağılmış, küçük arazilere bölünmüştür. Her lord mümkün olduğunca çok vassalı, toprak vererek, kendine bağlamaya çalışmıştır. Zira feodal dönemde üzerinde halkı olan toprak zenginlik kaynağıdır ve daha fazla toprak elde edebilmek için savaşları kazanmak gerekmektedir. Bunun için de mümkün olduğu kadar çok adam toplamak mecburidir.⁷⁸ Bu durumda asıl önemli unsur toprak üzerinde çalışacak kişinin sayısı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira üzerinde çalışacak adam olmayan toprağın değeri yoktur.⁷⁹

Öte yandan lord *manor* halkının siyasi lideri konumunda olması nedeniyle *manorun* düzenini sağlamak, *manoru* dışarıdan gelecek saldırılara karşı korumak, *manoru* idare edecek memurları atamak ve *manor* meclisine başkanlık etmek gibi sorumlulukları vardır.⁸⁰

B. Çalışanlar

Perry Anderson feodal dönemdeki ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi açıklarken emeğin ve emek ürünlerinin emtia olmadığını, toprağın ve doğal ekonominin egemenliğinde bir üretim tarzı olduğunu vurgular. Feodalitede toprak feodalitenin ana kaynağıdır.⁸¹ Zira üretici olan köylü, üretim aracı olan toprak ile kendine özgü bir toplumsal ilişki sayesinde birleşmiştir. Bu ilişkiye *serflik* adı verilmektedir.⁸² *Serften* beklenen bağımlı olduğu toprakta ve bağlı olduğu vassal için emeğini ortaya koymasındır. *Manor* örgütlenmenin temelini çalışanlar oluşturmaktadır.

Serf, Latince köle anlamı taşıyan *servustan* gelmektedir. Fakat serfin kölelerde bulunmayan bir güvenli alanı söz konusudur. Örneğin bir *serf*, köle gibi her yerde ve her zamanda alınıp satılabilir bir grup değildir.⁸³ Diğer bir ifadeyle bir *serf* topraktan bağımsız ve tek tek satılamaz. Ancak lord, malikaneyi satarsa serfin yeni bir lordu olur, serf toprağında yaşamaya devam eder. Toprağı için ödediği kirayı arttıramaz, *serfi* sıkıntıya sokacak ürünü elinden alınamaz. İşlerin yoğun olduğu dönemlerde fazla çalıştırılmalarının karşılığında akşam yemeğini et veya balıkla malikane beyi sağlamak zorundadır.⁸⁴ Ayrıca *serfler*, kölelerin aksine yasal evlilik yapabilir.⁸⁵ Kölelerden farklı olarak malikane beyinin iradesi dışında ailesini bir

⁷⁶ Ye Agibalova ve G. Donskoy, *Ortaçağ Tarihi* (3. bs, Çağdaş Sümer, Yordam Kitap 2018) 41.

⁷⁷ Bloch (n 1) 384.

⁷⁸ Huberman (n 8) 18-20.

⁷⁹ Bloch (n 1) 388.

⁸⁰ Berman (n 30) 449.

⁸¹ Anderson (n 2) 167.

⁸² Ağaoğulları ve Köker (n 2) 181; Nihat Bulut, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi* (Seçkin Yayınları 2003) 35.

⁸³ Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme* (2. bs, Kaynak Yayınları 1989) 345.

⁸⁴ Akyılmaz ve Cin (n 6) 55-57.

⁸⁵ Berman (n 30) 448.

arada barındırabilme özgürlüğüne sahiptir.⁸⁶ Ayrıca çoğu kölenin aksine serfler evleri, arazileri ve ürünleri üzerinde belirli haklara sahiptir.⁸⁷

Öte yandan serf, toprağı bırakıp gitme hakkına sahip değildir;⁸⁸ fakat kaçmayı başarsa ve şehirde bir yıl bir gün yaşarsa artık özgür olacaktır.⁸⁹ Bu kapsamda toplumun en altında yer alan serfi, toprağı ve şahsi bağlarla⁹⁰ lorda bağlı ve hürriyetleri büyük oranda kısıtlanmış, hür olarak nitelenmeyecek bir statüye sahip kişiler olarak tanımlayabiliriz.⁹¹ Serflere verilen *colonus* belgesi kişisel olarak özgür insan olduğunu fakat doğduğu toprağına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle serf bir kişinin değil ama bir nesnenin bağımlısı durumundadır. Zamanla *colonus*un da anlamı değişiklik göstermiş ve “efendinin adamı” anlamına gelmeye başlamıştır. Bu nedenle de serfin köleye yaklaştığı⁹² hatta onun yerini aldığı söylenebilir.⁹³

Serflerin kendi içinde ayrıldığı sınıflar vardır. İlk sınıf *demesne* denen serflerdir. Bu sınıftakiler lordun evine bağlı kalan ve her zaman tarlasında çalışanlardır.⁹⁴ İkinci sınıf *border* diye anılan çok yoksul bir kesimdir. Köyün kıyısında sadece birkaç dönüm toprağına sahiptir. Üçüncü sınıf ise *cotter* denen boğaz tokluğuna çalışan, hiçbir şeyi olmayanlardır. Çalışanların içinde fakat serfler dışında kişisel ve ekonomik özgürlükleri daha fazla olan serbest köylüler⁹⁵ de mevcuttur.⁹⁶ Diğer serflere göre lorda karşı sorumlulukları daha az ve görevleri sabittir. Hatta bazıları lord için herhangi bir görev yapmaz, sadece ürün veya nakdi ödemede bulunur. Bunların üstünde de hiçbir yükümlülüğü olmayan özgür insanlar vardır. Fakat teorik olarak kolaylıkla ayrılabilen bu sınıflar gerçekte bu kadar kolay ayrılamaz. Zira zaman zaman bu sınıflar iç içe geçebilir, dahası malikanenin bulunduğu yere göre çalışanların koşulları da değişiklik gösterir.⁹⁷

Çalışanlar sınıfını oluşturan serfler her ne kadar toplumun en alt sınıfı şeklinde kabul edilseler de toplumun çoğunluğunu oluşturan bu sınıf ekonomi için en önemli sınıftır.⁹⁸ Zira bu dönemde ticaret neredeyse tamamen ortadan kalkmış ve her şey malikanenin sınırları içinde serfler tarafından üretilirse tüketilebilecek bir hal almıştır.⁹⁹ Öte yandan dışarıdan hiçbir şeyin

⁸⁶ Huberman (n 8) 15, 17.

⁸⁷ Berman (n 30) 448.

⁸⁸ Eileen Power, *Ortaçağ İnsanları* (İslam Kavas, 3. bs, Kronik Kitap 2020) 58. Duby (n 5) 36.

⁸⁹ Bloch (n 1) 419.

⁹⁰ Enis Öksüz, ‘Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler’ (1980) 0 Sosyoloji Konferansları 81, 82.

⁹¹ Akyılmaz ve Cin (n 6) 47.

⁹² Bloch (n 1) 409-410.

⁹³ Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa’sında Kölelik* (Yeditepe Yayınevi 2020) 40.

⁹⁴ *Demesne* olarak adlandırılan sınıftakilerin haftanın iki üç günü lordun toprağında çalışmaları ve hasat zamanı gibi dönemlerde ekstra çalışmaları beklenir. *Demesne*’de üretilen ürün tamamen Lorda aittir. Öz (n 1) 14.

⁹⁵ Serbest köylülere *villein* da denmektedir. Serbest köylüler işlediği toprak karşılığında lord ürün ve para şeklinde bir ödeme yapmak zorundadır. Geriye kalan ürün üzerinde ise dilediği tasarrufta bulunabilir; fakat bu ürünün çok fazla olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Öz (n 1) 16.

⁹⁶ Somçağ (n 10) 12, 57.

⁹⁷ Huberman (n 8) 16-17.

⁹⁸ Huberman (n 8) 11-12.

⁹⁹ Bloch (n 1) 127-128.

gelmediğini söylemek de gerçekçi olmayacaktır. Zira tuz, değirmen taşı, demir gibi ürünler dış kaynaklardan sağlanmaktadır.¹⁰⁰

1. Çalışanların Hakları ve Yükümlülükleri

Serflere yaşadıkları malikanelerde *tenure* denen topraklardan bir miktar toprak verilir. *Tenure*lerin mülkiyeti feodal beye ait olmakla beraber, tasarruf hakkı serflere geçer. Serf *tenure* topraklarına karşılık feodal beye borçlanır. *Tenure* miktarı toprağın yerine kalitesine ve ailenin büyüklüğüne göre değişiklik gösterir. Serflerin sadece senyörlerden ödünç alınan toprakları kullanma hakkı vardır; bunun dışında hukuken hiçbir varlıkları yoktur. Mirasları da varislerine doğrudan geçmemektedir. Mirasçıların toprak tasarrufunu ve ufak tefek eşyalarını alabilmek için lorda ödeme yapmaları gerekir.¹⁰¹

Serfin en temel borcu kendi tasarrufundaki topraklardan elde ettiği ürünün belirli bir miktarını her yıl lorduna vermektir. Bu miktar, geriye aileye o yıl yetecek kadar ürün kalacak şekilde hesaplanmıştır. Eğer o yıl çok daha fazla bir ürün elde edilir ve lorda yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra kendi tüketiminden daha fazla ürün kalırsa yine de bu ürün köylüye bırakılmaz. *Taille* vergisi ile köylünün elinden alınır. Senyörlerin bu çeşit bir kiracılık ilişkisine girmesi tarımsal üretimde riski köylüler üzerine bırakmıştır.¹⁰²

Ayrıca serfler kaldıkları kulübeler karşılığında lorda kira vermek zorundadır. Ödeme nakit olabileceği gibi domuz veya hindi karşılığında da olabilmektedir. Öte yandan malikanede yaşayanlar, malikane beyine ait olan değirmeni, fırını, şaraphaneyi vs. kullanmak zorundadır ve bunun karşılığında kullanım ücreti ödemekle yükümlülerdir.¹⁰³

Serfin bir diğer mükellefiyeti angaryalardır. Bunlardan ilki *demesne* denen lorda ait topraklarda haftanın belirli günleri çalışmak zorunda olmalarıdır.¹⁰⁴ Bu süre 2-4 gün arasında değişkenlik gösterebilir. Fakat bazı bölgelerde lordun toprağında çalışma süresi 6 güne kadar çıkmıştır.¹⁰⁵

Öte yandan *manorun* kapalı yapısı nedeniyle serf, üretimde ne kadar önemliyse tarım dışı diğer işlerde de bir o kadar önemlidir. Zira yılın tarım işi olmayan dönemlerinde serfler, malikanedeki diğer işleri yapmakla mükelleftir. Örneğin köprüleri, malikane yollarını onarmak, lordun kalesinin inşaatı gibi işlerde çalışmak, lordun ürünlerini pazara taşımak ve orada satmak da işlerinin bir parçasıdır.¹⁰⁶ Ayrıca köylü, ücretini ödeyerek lordunun değirmenini, şaraphanesini ve yağhanesini kullanmak zorundadır.¹⁰⁷ S erf mirasçı bırakmadan ölürse meşgul

¹⁰⁰ Ağaoğulları ve Köker (n 2) 183.

¹⁰¹ Akyılmaz ve Cin (n 6) 51.

¹⁰² Kılıçbay (n 4) 171.

¹⁰³ Rodney Hilton, 'Giriş' içinde *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş* (Müge Gürer ve Semih Sökmen, Metis Yayınları 1980) 21; Akyılmaz ve Cin (n 6) 40.

¹⁰⁴ Öksüz (n 90) 82.

¹⁰⁵ Akyılmaz ve Cin (n 6) 53. Anderson (n 2) 211.

¹⁰⁶ Power (n 88) 58.

¹⁰⁷ Akyılmaz ve Cin (n 6) 55.

olduğu toprak lorda iade edilir.¹⁰⁸ Serflerin bunca yükümlülüğe katlanmasının nedeni, feodal beyin kendine ve toprağına bağlı yaşayan halkı korumakla yükümlü olmasıdır.¹⁰⁹

11. yüzyılla beraber lordun talep edebileceği hizmet ve her hizmetin süresinin belirli sınırlarının olması gerektiği büyük ölçüde kabul edilmeye başlanmıştır. Kabul edilen sınırlar sadece bir *manor* için değil, bazen bir bölgede bazen bütün *manor*lerde kabul edilmiştir. Örneğin daha önce bir serf *manor* dışından biriyle evlenmek istediğinde izin alması gerekiyordu. Malikane hukukuyla beraber izin almasına gerek kalmamış, bu uygulama serfin evlenmesi halinde ödeyeceği bir vergiye dönüşmüştür. Fakat malikane hukuku, feodal hukukun nesnellğine ve evrenselliğine ulaşamamıştır.¹¹⁰

12. yüzyılla beraber serfler de dahil tüm köylüler yasayla korunan haklara sahip hale gelmiştir. Bu haklardan biri lordun toprağını belirli bir süre ve şartlarla elinde tutma ve karşılığında lordun korumasını isteme hakkıdır.¹¹¹ Özgür köylüler lordun hak ihlalinde bulunduğunu düşünürlerse şikayetlerini, malikane lordunun üstündeki lorda veya krallığa iletebilecektir. Serflerin ise *manor* dışında bir mahkemeye başvurma hakları yoktur. Sadece malikane mahkemesine başvurma hakkına sahiptiler. Malikane mahkemesinde genellikle *manor* lordunun atamış olduğu yargıç bulunmaktadır ve bu yargıç geniş yetkilerle donatılmıştır. Lordun yetkilerini keyfi kullanması durumunda yargıç, serflerin haklarını da gözetecektir. Yine de serfler için haksızlık durumunda hak arama imkanları özgür köylülere göre daha sınırlıdır. Zira başvuracakları mahkeme *manor* lordunun mahkemesidir. Fakat lordundan bedelini ödemek kaidesiyle, azat edilmeyi bireysel veya toplu bir şekilde isteyebilirler. Bununla beraber taleplerinin yerine getirilmesi için iş bırakabilir ve son çare olarak ise başka bir *manore* kaçabilirlerdi.¹¹²

2. Ekilebilen Toprağın İşlenmesi

Malikanede bulunan *demesne* ve *tenure* topraklarının tamamını malikane serfleri ekip mahsulünü toplamak zorundadır. Bu nedenle ekim için ayrılan topraklar birbirinden sadece taşlar ile ayrılmış durumdadır. Zira bütün iş el birliğiyle yapılmaktadır. Bu nedenle açık tarla sistemi benimsenmiştir.¹¹³ Her ne kadar iş birlikte yapılıyor olsa da her serfin toprağı ayrılmış ve belirlenmiş durumdadır.¹¹⁴

Malikane sisteminde her çiftçinin tek parça toprağı yoktur. Malikane beyinin dahi toprakları uzun ince dilimler halinde ve birbirinden bağımsız şekilde dağıtılmaktadır. Tarım bilgisi gelişmiş durumda olmamasına rağmen bazı yöntemler mevcuttur. Sahip olunan toprakların tamamı üç parçaya ayrılır ve ayrılmış tarla parçasına her yıl farklı ürün ekilir. Örneğin üç parçası olan bir çiftçi birine arpa, birine buğday ekiyorsa, sonuncu tarlasını nadasa

¹⁰⁸ Berman (n 30) 453.

¹⁰⁹ Ağaoğulları ve Köker (n 2) 187.

¹¹⁰ Berman (n 30) 453-454.

¹¹¹ Berman (n 30) 455.

¹¹² Berman (n 30) 456-458.

¹¹³ Akyılmaz ve Cin (n 6) 62-64.

¹¹⁴ Kılıçbay (n 4) 166.

bırakır. Bir sonraki yıl ise ilk tarlasını boş bırakır, ikinci tarlasına arpa eker, üçüncü tarlasına buğday eker. Parçalı toprak işleme sistemi, feodal dönemin tipik özelliklerinden biridir; fakat bir süre sonra kullanışsızlığından parçalı sistemden vazgeçilmiştir.¹¹⁵

Daha önce vurguladığımız gibi malikanenin ekilebilen topraklarının tamamında çalışan köylülerdir. Öncelik daima senyörün toprağı olan *demesne*dir. İlk ekilen, hasat edilen ve artık ürün çıkarsa satılan *demesne* topraklarındaki ürünlerdir. *Demesne* toprağının işi bittikten sonra kalan zamanlarda köylü kendi toprağında çalışma hakkına sahiptir. Köylünün buradan elde ettiği ürünün tamamı kendine ait değildir, lord ile anlaşması gereği ücret olarak ürünün bir kısmını vermek zorundadır.¹¹⁶ 13. yüzyıla yaklaştıkça serflerin hasattan eline kalan ürün artış göstermiştir.¹¹⁷

SONUÇ

Feodalite, ticaret ilişkilerinin neredeyse sona erdiği ve bunun sonucu olarak kent yaşamının önemini yitirdiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu makalede Orta Çağ Avrupası'nda, bilhassa feodalizmin klasik çağı olarak tanımlanan dönemde, toprağı ve emeğı bağılılığın resmini oluşturan *manor* örgütlenme incelenmiştir.

Kralın gücü ve iktidarının yavaş yavaş parçalanarak senyörlere dağıldığı bu dönemde, senyörler bulundukları topraklarda bir nevi kral gibi yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olmuştur. Senyörler bu gücü, bir sözleşme ile kraldan veya başka bir senyörden alırken aynı şekilde ona karşı sadakat ve koruma yükümlülüğü altına girmiştir. Öte yandan senyörler, kendi topraklarında bulunan halka karşı koruma sorumluluğı altındayken, onlara dönemin en önemli şeyi olan emeğı kendileri için kullanmalarını zorunlu kılmıştır.

Manor örgütlenme sisteminin temelinde *manor* veya malikane olarak adlandırılan özel bir şekilde örgütlenmiş köyler bulunmaktadır. *Manor*ler çoğunlukla bir senyörün vassala verdiği *fief* toprağıdır. Yani feodalitede, senyörün, vassala verdiği *fief*in, fiziki biçimine malikane denebilir. *Manor* örgütlenmenin özü bu topraklarda yapılan tarım üzerinedir. Feodal dönemin oluşturduğu ekonomi çoğunlukla “kapalı tarım ekonomisi” olarak tanımlanmış ve feodalitenin genel özelliklerini doğurmuştur. Fakat feodalite sadece ekonomik bir yöne sahip değildir; aynı zamanda bir toplum yapısı ve yönetim biçimidir ve bu üç görünümü de görebilmek için bir *manore* bakmak yeterlidir. *Manor* örgütlenmenin genel özelliklerinden ilki toprağı bağı kapalı bir ekonomiye sahip olmasıdır. Bu sistemde kendi içerisinde hayatta kalma çabası feodalitenin özeti olarak ifade edilebilir. Diğer bir özelliğı sınıflı bir toplumsal düzenin varlığıdır. Toplum soylu sınıfı, ruhban sınıfı ve köylü sınıfı olarak üçe ayrılmıştır. *Manor* örgütlenmenin diğer bir özelliğı *manor* sınırları içerisindeki tüm ilişkiler ve üretimin feodal bey tarafından denetlenmesidir. *Manor* örgütlenmenin ele aldığımız son özelliğı ise kişisel bağlarla

¹¹⁵ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi* (Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, 1960) 94-95; Huberman (n 8) 14.

¹¹⁶ Huberman (n 8) 14-15.

¹¹⁷ Anderson (n 2) 215.

bağlı bir ilişkiye dayalı olarak ortaya çıkmasıdır.

Yöneten sınıf ile yönetilenlerin birbirinden farklı kabul edildiği bu ilişkide, asıl sorumluluk yönetilenlerin üzerindedir. *Manor* içerisine kapanmış yaşamın döngüsünü sağlayan husus serflere yüklenen sorumluluklardır. Yönetenler ise kendi içlerinde bir ilişkiye sahiptir, ilişkinin en üstünde gönülden bağlı oldukları bir kral olsa da yönetim içerisinde her malikanenin senyörü aslında bir kraldır. Bu nedenle Orta Çağ Avrupası için yüzlerce kraldan oluşan ve kendine has bir egemenlik modeli sergileyen, çoğunlukla karmaşık ilişkiler ortaya koyan, toprağa ve emeğe bağımlı bir yapılanma olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Agibalova Y ve Donskoy G, *Ortaçağ Tarihi* (3. bs, Çağdaş Sümer, Yordam Kitap 2018)
- Ağaoğulları MA ve Köker L, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (8. bs, İmge Kitabevi 2017)
- Akyılmaz G, *Siyasi Tarih* (Seçkin Yayıncılık 2015)
- Akyılmaz SG ve Cin H, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni* (Selçuk Üniversitesi Basımevi 1995)
- Albertoni G, 'Feodalizm' içinde Umberto Eco (ed), *Ortaçağ Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar* (Leyla Tonguç Basmacı, 6. bs, Alfa 2019) 215
- Anderson P, *Antikiteden Feodalizme Geçişler* (Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2017)
- Aydemir C ve Yılmaz Genç S, 'Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm' (2011) 10 Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 226
- Aydoğdu M, 'Ortaçağ Feodal Mülkiyet Anlayışı ve Osmanlı Hukukundaki Toprak Sisteminin Türk Hukukundaki Tarımsal İşletmelerin Mirasçılara Özgülenmesindeki Etkisi' (2015) 17 Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1
- Barkan ÖL, *İktisat Tarihi (Ders Notları)* (Selamet Matbaası 1962)
- Bell A, *A History of Feudalism* (1863)
- Berktaş H, *Kabileden Feodalizme* (2. bs, Kaynak Yayınları 1989)
- Berman HJ, *Hukuk ve Devrim Batı Hukuk Geleneğinin Oluşumu* (Kıvılcım Turanlı, Pinhan 2020)
- Bloch M, *Feodal Toplum* (Mehmet Ali Kılıçbay, 5. bs, Doğu Batı Yayınları 2015)
- Boissonnade P, *Life and Work in Medieval Europe* (Routledge, 2013)
- Bulut N, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi* (Seçkin Yayınları 2003)
- Caenegem RCV, *An Historical Introduction to Private Law* (Cambridge University Press 1996)
- Davis RHC, *Orta Çağ Avrupa Tarihi* (Rümeysa Şişman, 3. bs, Dergah Yayınları 2022)
- Duby G, *Şövalye, Kadın ve Rahip Feodal Fransa'da Evlilik* (Mehmet Ali Kılıçbay, 1 bs, Ayrıntı 1991)
- , 'Giriş' içinde Georges Duby ve Philippe Aries (haz), *Özel Hayatın Tarihi 2- Feodal Avrupa'dan Rönesans'a* (Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları 2006)
- Ganshof FL, *Feudalism* (Philip Grierson, Toronto Press 1996)
- Gemalmaz MS, *Devlet, Birey ve Özgürlük* (Legal Yayıncılık 2010)
- Goff LL, *Ortaçağ Uygarlığı* (Hanife Güven ve Uğur Güven, 3.bs, Doğu Batı Yayınları 2019)
- Göze A, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (17. bs, Beta Yayınları 2017)
- Gümüş TT, 'Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar' (2010) 29 Tarih Araştırmaları Dergisi 47
- Hilton RH, *A Medieval Society* (Routledge 1966)
- , 'Giriş' içinde *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş* (Müge Gürer ve Semih Sökmen, Metis Yayınları 1980)

- Huberman L, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (Murat Belge, 19. bs, İletişim Yayınları 2019)
- Kılıçbay MA, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı* (3. bs, Efil Yayınevi 2010)
- Öksüz E, 'Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler' (1980) 0 Sosyoloji Konferansları 81
- Oyan O, *Feodalizm ve Osmanlı Tartışmaları* (İmaj Yayınları 1998)
- Öz E, *Feodalizm* (Yön Matbaası 1996)
- Özçelik S, 'Avrupa Feodalitesinin Siyasi ve İktisadi Mahiyeti' (1950) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 320
- Pirenne H, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları 2009)
- , Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi, (Sinan Akbaytürk, Selenge Yayınları 2022) 105
- Poggi G, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, (Şule Kut, 6. bs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2012)
- Power E, *Ortaçağ İnsanları* (İslam Kavas, 3. bs, Kronik Kitap 2020)
- Reynolds S, *The Middle Ages without Feudalism* (Routledge 2018) içinde 'Afterthoughts on fiefs and Vassals' <https://doi.org/10.4324/9781351219068> 31
- Robinson JH, Breasted JH ve Smith EP, *İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Uygarlığın Öyküsü*, (İbrahim Şener, Doruk Yayınları 2020)
- Salihpaşaoğlu Y, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği* (4. bs, Adalet Yayınevi 2019)
- Seignobos C, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi* (Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları 1960)
- Smith JMH, *Roma'dan Sonra Avrupa: Yeni Bir Kültür Tarihi 500-1000* (Ahmet Fethi, Alfa Yayınları 2015)
- Somçağ S, *Avrupa Feodalizminin Evrimi* (Bağlam Yayıncılık 1994)
- Tuna K, 'Feodalizm Tartışmasında Yeni Bir Ele Alış Denemesi: Feodal Düzen ve Şehir' (1989) 3 İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 197
- Ülgen P, 'Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Sisteme Genel Bir Bakış' (2010) Mukaddime 1
- , *Orta Çağ Avrupa'sında Kölelik* (Yeditepe Yayınevi 2020)